

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ РЕФЛЕКСИВНОСТІ ЮНАКІВ З РІЗНИМИ ДОМІНУЮЧИМИ ТИПАМИ РЕАГУВАННЯ У КОНФЛІКТІ

Бірюченко В. П.

Полтавській національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка
varya.bir34@gmail.com

Зростання напруженості у сучасному суспільстві обумовлює збільшення різноманітних конфліктів та необхідність їх всебічного вивчення з метою нівелювання негативних наслідків та якнайповнішого використання закладених у них позитивних можливостей для розвитку особистості. Знання чинників, які можуть впливати на поведінку людини у конфлікті, дозволяє сформувати навички успішного його вирішення.

Рефлексія традиційно розглядається як механізм психіки, що дозволяє особистості, з одного боку, зберігати свою цілісність, а з іншого – визначати власні суперечності та внутрішні конфлікти. Відомо, що юнацький вік є сенситивним щодо розвитку складових самосвідомості особистості, становленню її ціннісно-сислової сфери, її ставленню до світу, самовизначенню, формуванню життєвої позиції, а, отже, є сенситивним для розвитку рефлексії. У сучасній українській психологічній науці спостерігається зростання інтересу науковців до проблеми рефлексії та вивчення її особливостей на різних етапах онтогенезу. Зокрема, емпіричне дослідження місця рефлексивності в системі особистісних властивостей підлітків та юнаків здійснено М. В. Григоровичем [1], Е. В. Заїкою [2, 3], О. Г. Мирошник [5] та іншими.

Мета дослідження – визначити особливості зв'язку між рефлексивністю юнаків та домінуючими типами реагування у конфлікті.

Результати наукової розвідки показали неоднозначність розуміння явища рефлексії у психологічній науці [6]. В. В. Давидов, І. М. Семенов, С. Ю. Степанов визначають рефлексію як рівень ієрархічно організованого мислення; А. В. Карпов – як метаінтегральний процес третього рівня, що забезпечує довільний контроль за регуляцією діяльністю та поведінкою; В. І. Слободчиков – як центральний феномен суб'єктності; С. Д. Максименко – як умову розвитку внутрішнього світу особистості; Г. П. Щедровицький – як механізм виникнення нової діяльності; В. В. Знаков – як механізм самопізнання та саморозуміння.

Поширеним у науковій літературі є підхід А. В. Карпова, який розглядає рефлексію як базову властивість особистості, що забезпечує усвідомлення і регуляцію людиною своєї діяльності та сприяє ефективній взаємодії її зі світом [4]. Дослідник характеризує онтологічні аспекти рефлексії та визначає її як психічний процес, стан та властивість одночасно.

Особистісний ріст та розвиток індивідуальності юнаків відбувається в процесі усвідомлення ними сенсу життя. Самовизначення та набуття особистісної ідентичності, що починається у підлітковому віці супроводжується необхідністю долати труднощі, зовнішні та внутрішні протиріччя. Значний вплив на ефективність їх подолання здійснює рефлексія, зокрема її особистісний тип [1]. Отже, можна припустити наявність зв'язку між структурно-функціональними характеристиками рефлексивності та типами реагування юнаків у міжособистісному конфлікті.

Для визначення природи цього зв'язку використовувались такі методи емпіричного дослідження: методика діагностики реагування у конфлікті Томаса-Кілмена (адаптація Н. В. Грішиної); методика діагностики рефлексивності А. В. Карпова та В. В. Пономарьової; методика діагностики рівня та спрямованості рефлексії М. Гранта.

Дослідження проводилося на базі Полтавської ЗОШ № 9. До вибірки увійшли 30 учнів 10-11 класів віком 16-17 років, з них 23 хлопця та 7 дівчат.

Завдання дослідження полягало в пошуку взаємозв'язків між конфліктною поведінкою та особливостями рефлексивності юнаків. Вирішення цього завдання включало діагностику різних аспектів рефлексії (рівень розвитку, спрямованість та часові ознаки) та діагностику конфліктності, а саме: рівня конфліктності особистості та стилю поведінки у конфлікті. Загалом результати дослідження показали, що у вибіркової сукупності низький рівень конфліктності мали 41% юнаків, 33% – середній рівень, 26% респондентів мали високий рівень конфліктності. Аналіз домінуючих стратегій поведінки показав, що стратегію конкуренції виявили 30% респондентів, співпраці – 26%, компромісу – 26%, пристосування – 10%, уникнення – 23%. У вибірковій сукупності було встановлено наявність 40% респондентів з низьким рівнем загальної рефлексивності та 60% з середнім рівнем, високого рівня серед опитаних не було виявлено. Серед опитаних більшість звертає свою увагу й аналізує події, які пов'язані саме з майбутнім, про що свідчить домінування перспективної рефлексії – 53% опитаних. Для них характерно прагнення аналізувати майбутню діяльність та поведінку, планувати її, прогнозувати можливі варіанти рішень та інше. Орієнтація на майбутній час є характерною ознакою особистості юнаків [1, 2]. Для 30% опитаних характерна ретроспективна рефлексія. Цей різновид рефлексія слугує аналізу та оцінці подій, що мали місце у минулому. Рефлексивна робота спрямована на більш повне усвідомлення, розуміння і структурування отриманого у минулому досвіду. Визначенні особливості часового вектору рефлексивності пояснюються віковими чинниками.

Аналіз особливостей саморефлексії та соціорефлексії показав, що серед опитаних юнаків 17% мають високий рівень саморефлексії, 53% – середній рівень та 30% продемонстрували низький рівень. Юнаки з високими показниками саморефлексії здатні краще аналізувати свої почуття та думки, однак деколи це може мати вигляд занурення в себе, сповільненості дій, накручування себе й може призводити до ригідності. Так, більшість дослідників зазначає, що юнаки особливу увагу приділяють аналізу особистісних якостей,

мають план їх розвитку у відповідності з обраною референтною групою, будують цільову програму майбутнього власного життя [1, 2]. Діагностика соціорефлексії показала: 19% досліджуваних мають високий рівень соціорефлексії, 62% – продемонстрували середній рівень та 19% – низький рівень. Соціорефлексія відображає усвідомлення індивідами соціальних інтересів, цінностей та розуміння ними закономірностей соціальної дійсності. Респонденти з низьким рівнем більше схильні орієнтуватися на власні думки та переживання, не надають великого значення розумінню соціальних явищ та процесів та не черпають суспільний життєвий досвід.

Процедура порівняльного аналізу надала можливість визначити наявність відмінностей конфліктної поведінки у респондентів із з різними параметрами розвитку рефлексивних процесів. Статистичні відмінності у рівні розвитку загальної рефлексивності виявлено у юнаків з орієнтацією на компромісний стиль поведінки у конфлікті (23% середній рівень та 3% низький рівень). Для інших стилів реагування відмінностей у розвитку рефлексивності не встановлено.

Кількісний аналіз особливостей саморефлексії та соціорефлексії у респондентів із різними ознаками конфліктної поведінки показав, що у юнаків із високим рівнем як саморефлексії так і соціорефлексії домінуючим стилем реагування виявився компроміс (10% та 13% відповідно від загальної кількості опитаних). При середньому рівні розвитку обох видів спрямованості рефлексії домінуючим типом поведінки у конфлікті виявився тип суперництва (20% саморефлексії і 23% соціорефлексії). При низькому рівні саморефлексії домінував тип «співпраця» (10% опитаних), а при низькому рівні соціорефлексії – «уникнення» – 7% респондентів. Однак, статистичних відмінностей у визначених групах не встановлено.

Отже, результати емпіричного дослідження засвідчили, що юнаки із домінуючим типом реагування «компроміс» мають більш оптимальні показники розвитку загальної рефлексії. Результати можна пояснити таким чином – юнаки з оптимальним розвитком рефлексивних процесів проявляють більш продуктивну поведінку у міжособистісному конфлікті, тому що у процесі рефлексії вони мають можливість усвідомлювати свої почуття і переживання та почуття і переживання опонента, побачити конфліктну ситуацію начебто з боку, що сприяє більш правильній оцінці власної поведінки.

Рефлексія є важливим елементом суб'єктивної сторони сприймання та переживання конфлікту і необхідним інструментом довільної регуляції поведінки юнаків у ситуації конфліктної взаємодії. Оскільки результатом рефлексії є суб'єктивна «картина» власної діяльності, то саме рефлексивні процеси і усвідомлення ситуації забезпечують оцінку та прогноз можливих варіантів дій у конфліктній ситуації. Аналіз рефлексивності і конфліктності юнаків показав, що оптимальний розвиток рефлексивних процесів сприяє конструктивної поведінці юнаків у міжособистісному конфлікті.

Список використаних джерел:

1. Григорович М. В. Особистісна рефлексія як чинник розвитку особистості підлітка / М. В. Григорович // Молодий вчений. – 2011.– №6. Т.2. – С. 92–94.
2. Заика Е. В. Рефлексивность как компонент структуры личности старшеклассников / Е. В. Заика, А. А. Макаров // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – Серія «Психологія», 2016. – Вип. №59. – С. 21–26.
3. Заика Е. В. Соотношение рефлексивности, эмоционального интеллекта и профессиональной самоидентификации у старших школьников / Е. В. Заика, В. В. Сервинский // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Психологія», 2017. – Вип. №62. – С.48–52.
4. Карпов А. В. Психология рефлексивных механизмов деятельности / А. В. Карпов. – М. : Изд-во «Институт психологии РАН», 2004. – С. 391–396.
5. Мирошник О. Г. Рефлексивні процеси та емоційний інтелект у ранньому юнацькому віці // О. Г. Мирошник // Збірник наукових праць «Теорія і практика сучасної психології». – Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2018. – Вип. № 5.– С. 143–147.
6. Семенов И. Н. Проблема предмета и метода психологического изучения рефлексии / И. Н. Семенов, С. Ю. Степанов // Исследование проблем психологи творчества. – М., 2003. – С. 168–192.